

Framtider

TIDSKRIFT FRÅN INSTITUTET FÖR FRAMTIDSSUDIER 1/2011

Tema
rum

1/2011 Tema rum

Får vi rum? Den som växte upp på 1970-talet minns kanske skolböckernas skräckbilder av en till bristningsgränsen överbefolkad jord. Vi skulle bli alldeles för många, och det skulle gå alldeles för fort. Fanns inte till och med illustrationer i form av människor staplade på varandra på ett överbelastat jordklot? De domedagsliknande framtidsbilderna målades upp under sent 1960-tal, då takten på befolkningsökningen var som allra högst. Trendframskrivningarna pekade mot en skrämmande morgondag.

I dag vet vi att enkel trendframskrivning sällan är någon pålitlig framtidsstudiemetod. Demografer har också visat hur alla länder tenderar att gå igenom den så kallade demografiska transitionen – från en situation med både höga födelse- och höga dödstal, sjunker inledningsvis dödstalen (och befolkningen ökar snabbt i antal), varpå i det tredje stadiet även födelsetalen sjunker så att man så småningom antrar det fjärde stadiet med låga såväl födelsetal som dödstal.

Sverige gick igenom denna förändring under 1800-talet och början av 1900-talet. I mångt och mycket handlar det om övergången från ett

traditionellt samhälle till ett industrisamhälle, med allt vad detta inneburit för ekonomin, sjukvården, inställningen till barnbegränsning, kvinnors rättigheter och så vidare.

I dagens industrialiserade länder är det tvärtom befolkningsminskning som utgör det främsta hotet. Hur ska allt färre unga kunna försörja allt fler äldre? Globalt växer befolkningen fortfarande, och kommer så att göra några decennier framöver. Men samtidigt som de värsta skräckscenarierna lyser med sin frånvaro, finns en större medvetenhet om hur svårt det är att göra prognoser på längre sikt än 10–20 år. För varje generation riskerar varje felräkning att multipliceras.

Och även om vi inte behöver stapla oss på höjden, så finns även i dag orosmoln på himlen: klimathotet påkallar en bättre resurshållning och mer hållbar livsstil; och ju fler vi blir, desto mer måste vi vara beredda att hushålla med resurserna.

I en allt mer globaliserad värld bör vi kanske också öppna dörren för mer omfattande migration mellan länder och kontinenter, för en bättre fördelning av såväl bördor som resurser.

Redaktionen

Framtider ges ut av *Institutet för Framtidsstudier* och utkommer med fyra nummer per år
Prenumerationsavgiften 100 kronor (varav moms 5,66 kronor) per år, inbetalas på postgiro 701633-0. Ange namn och adress.

Framtider distribueras gratis (i ett exemplar) till folkbibliotek samt till bibliotek vid gymnasier och folkhögskolor i Sverige.
Ansvarig utgivare: Joakim Palme
ISSN: 0281-0492
Redaktion: Susanne Alm, Lena

Eriksson, Sabina Nilsson, Elsa Tirén, Mattias Tydén, Hanna Zetterberg Struwe och Leif Åberg
Grafisk form: Johan Cnattingius /www.kingston.se
Tryck: Åkessons Tryckeri AB, Emmaboda, 2011

Adress: Institutet för Framtidsstudier, Box 591, 101 31 Stockholm
Besöksadress: Holländargatan 13, Stockholm
Tel: 08-402 12 00, Fax: 08-24 50 14
E-post: red@framtidstudier.se
Hemsida: www.framtidstudier.se

Den medeltida Bryggen i Bergen, Norge.

4. **Det övergivna rummet**
Jan Jörnmark skildrar ett nomadiskt tillstånd
9. **Vem får rum på bostadsmarknaden?**
Lena Eriksson om politikernas strategi mot hemlöshet
10. **Plats för barn och vuxna**
Vems behov styr hemma? frågar sig Malin Bergström
14. **Det offentliga rummets omvandlingar**
Det offentliga rummet har inte försvunnit utan uppstått på nya platser, menar Catharina Gabrielsson
18. **Hållbara städer**
Karin Bradley om lokala ekonomier, gör-det-själv-kulturer och den framtida staden
21. **Dags att flytta hem?**
Jan Amcoff och Thomas Nedomysl om återvändande som flyttningstrend
26. **Virtuella rum**
Karin Helmersson Bergmark rapporterar från en pixlad värld
29. **Framtidens arbetsrum**
Susanna Toivanen och Christina Bodin Danielsson om ett nytt forskningsprojekt
30. **Framtiden som vetenskapligt fält**
Erik Westholm rapporterar från Stockholm Futures Conference 2010
32. **Framtider Essä: I universums iskalla mitt**
Stefan Jonsson om det globala rummet
24. **Framtidsfrågan: Kan och bör man förhindra boendesegregation?**
25. **Krönikan: Joakim Palme**
31. **I korthet**
35. **Forskarprofilen: Marta Szebehely**

Omslagsfoto: Dreamhack i Jönköping vintern 2008. Patrik Lundin/Scanpix.

Det övergivna rummet

”Herregud, är det så här det skulle se ut om allt försvann.” Det är en reflektion som invånarna i många svenska brukssamhällen förmodligen gjort de senaste fyrtio åren. Produktionen flyttas, ofta till andra länder, och processer som var moderna för tio år sedan är redan föråldrade. Vi tvingas bli nomader, och det betyder även att vi behöver bli nomadiska i sökandet efter kunskap, menar Jan Jörnmark.

Av Jan Jörnmark

Jan Jörnmark är docent i ekonomisk historia. Han är dessutom författare till böckerna *Övergivna platser, del 1–2*, som innehåller hans egna fotografier.

Projektet *De övergivna platserna* väckte en uppmärksamhet som jag aldrig kunde föreställa mig när jag lade ut ett knappt hundratal bilder på internet i juli 2005. Internetsiterna som är knutna till arbetet har i dag mer än femtiotusen besökare per månad, och det har sålts mer än 40 000 böcker om platserna. Frågan är alltså enkel – varför fascinerar vi av övergivna platser?

Genomslaget handlar sannolikt i hög grad om

vårt samhälles behov av rötter och förståelse för de förändringsprocesser som i dag snabbt bryter ner traditionella industrier och sociala sammanhang. När jag började arbetet på allvar 2005–2006 vet jag också att jag tänkte att ”det här är förklaringen till att vi ser en socialdemokrati som kommer att förlora det här valet”.

Fyra år senare hade de förändringsprocesser som jag skildrar lett fram till ett historiskt valresultat där (S) och (M) var i stort sett lika stora.

De alienationsprocesser som också är intimt knutna till utvecklingen hade dessutom skapat utrymme för ett parti med ett program som Sverige aldrig tidigare hade skådat.

Jag doktorerade för några decennier sedan i ekonomisk historia och skrev sedan flera akademiska böcker om industriell omvandling, digitalisering och stadsplanering/byggande efter 1950. För drygt tio år sedan började jag dessutom följa några amerikanska och belgiska internetsiter som ägnade sig åt att dokumentera ett fenomen som gick under namnet "Urban Exploration". Utövarna tog sig in i moderna ruiner – järnvägsstationer, tomma skyskrapor, stålverk, tuberkulossjukhus – för att fotografera förödelsen och lägga ut bilderna på nätet.

Jag blev fascinerad och tänkte att "dom fotograferar ju det jag skrivit om i hela mitt liv", och sedan tittade jag vidare i några år. Av en tillfällighet började jag 2004 fotografera själv och sedan växte siten till dagens jättestorlek.

Det visade sig som sagt att bilderna fyllde ett betydande tomrum. I stort sett varenda svensk i tjugooårsåldern och uppåt har i dag upplevt hur snabb den tekniska omvandlingen är. Har man nått femtioårsåldern är det rentav sannolikt att

man bytt jobb en eller ett par gånger när industrier lagts ned eller kontor rationaliserats bort. Den starka koncentration till storstäderna som karakteriserar vårt samhälle leder också till att man flyttar allt oftare.

Tiden efter 1970 utmärks helt enkelt av ett förändringstryck som har få historiska paralleller, och det är om den förändringen som de övergivna platserna berättar.

Bilderna på detta uppslag från Deje är ett bra exempel. I den lilla värmländska orten låg det ända fram till 1970-talets mitt ett pappersbruk, ett sågverk och en stor tågknutpunkt med sammanlagt 700 arbetstillfällen. Det genomfördes stora investeringar på bruket så sent som i början av 1960-talet.

Men sedan ökade konkurrensen och stordriftsfördelarna inom industrin. Allt färre bruk producerade alltmer massa och papper och runt om i landet skulle hundratals bruksorter stå inför hårdhänta omvandlingsprocesser. En bit in på 2000-talet producerar något dussintal pappersbruk mer än hundratalet bruk gjorde för femtio år sedan.

Man ser verkligheten bakom siffrorna i Deje.

I värmländska Deje tillverkades pappersmassa i nästan hundra år, men 1985 lades brukets sista produktionsenhet ned. Rivning av Dejes gamla fabriksbyggnader påbörjades 2010.

FOTO: JAN JÖRNMARK

Nedgången för den svenska textilindustrin började redan på 1950-talet, till en början genom att tillverkning flyttades till Finland och Syd-europa.

Efter flera försäljningar och omgångar av statsstöd lades bruket ned successivt under 1970- och 1980-talen. Naturligtvis betydde det också att ortens jättelika järnvägsområde blev överflödigt. Sedan tömdes affärs-gatan och flera hyreshus måste också rivas.

Som så många andra före detta brukssamhällen kom Deje att domineras av områden som påminde om Dresden efter de allierades bombningar 1945.

Det är en ganska dystopisk bild man får av samhället och samtiden när man fotografar övergivna platser. Globaliseringen och konkurrensen passerar helt enkelt förbi många företag, samhällen och till och med hela regioner, och nedbrytningsprocessen är nästan alltid mer destruktiv än man tror. Att lägga en fabrik, ett spårområde eller ett helt samhälle i ruiner tar faktiskt inte mycket mer än två-tre år.

Efter ett decennium eller två är förödelsen ofta rent häpnadsväckande, och då blir också chockverkan desto starkare: "Herregud, är det så här vårt samhälle skulle se ut om allt försvann."

Joseph Schumpeter, en av 1900-talets viktigaste ekonomer, menade att kapitalismen drivs framåt i en process av skapande förstörelse. Innovationer räddar företagen från fallande priser och status quo – men det betyder också att förändring är systemets inneboende sätt att andas.

Dessutom bygger den kreativa processen på att äldre sätt att producera konkurreras ut – gamla institutioner klarar inte konkurrensen om arbetskraft, kapital och naturresurser. Asiatiska textilproducenter gjorde H&M:s verksamhet och till-

FOTO: JAN JÖRNMARK

växt möjlig efter 1960 – men under loppet av några decennier eliminerade man samtidigt tiotusentals svenska fabriksarbeten.

Tittar man så på bilder från nedlagda textilfabriker kan man se att det jag dokumenterat egentligen är restmaterialet från den här utvecklingen (*sid 6*). Just eftersom förfallet är både dramatiskt och välkänt har det visat sig möjligt att använda bilderna för att berätta efterkrigshistorien på ett annorlunda sätt – vilket jag gjort i mina böcker och på www.jornmark.se.

Går man vidare och tittar på bilder från Detroit, ser man flera aspekter av hur den skapande förstörelsen producerar övergivna platser som fungerar som en spegel av 1900-talets globala ekonomiska historia. Här byggdes den moderna bilindustrin upp under 1910- och 1920-talen och sedan stängdes produktionsanläggningarna åren 1955–1980. Orsaken var den vanliga: när skalan på verksamheten växte var det effektivare att bygga större enplansfabriker en bit utanför det gamla stadsområdet. Där var marken billigare, och dessutom gjorde

motorvägarna som snabbt byggdes att det var lättare för personalen att komma till sina arbetsplatser.

Nu skapades förutsättningar för helt nya villasamhällen, köpcenter och evenemangsanläggningar utefter motorvägarna. Begreppet ”suburbia” blev en sammanfattning för allt det nya som växte fram, och som dessutom har sin exakta motbild i den katastrof som drabbar den gamla stadskärnan.

Bilderna är häpnadsväckande, men de reflekterar ganska väl vad som händer med en stad som förlorat mer än halva sin befolkning efter 1950. Skolor har tömts, skyskrapor som vi besökte hade stått övergivna sedan 1977, kyrkorna är lämnade – det vi ser är bilder från en civilisation som försvann. Men egentligen är bildernas tydligaste

När produktionen av bilar i Detroit successivt flyttade till Asien inleddes en våldsam avfolkning av staden.

Den skapande förstörelsen producerar övergivna platser som fungerar som en spegel av 1900-talets globala ekonomiska historia.

FOTO: JAN JÖNSSON

År 1950 hade Detroit 1,85 miljoner invånare, och 2007 hade befolkningen minskat till 900 000.

budskap att vi måste hantera ständiga utmaningar från nya konkurrenter, samtidigt som vi hanterar integration och socialt fungerande miljöer.

Detroits kollaps inträffade samtidigt som den svarta befolkningen ökade, vilket även gjorde förfallet till en rasfråga. "White flight" blev ett begrepp för utflyttningen till villaförorterna, och mellan 1950 och 1980 steg den svarta befolkningsandelen i staden från 16 till 64 procent.

De vita lämnade dessutom stora mängder villor efter sig inne i staden, som sedan brändes ned under det som kallades "hell nights".

Sedvanan har nu lämnat nästan halva stadsytan tom, vilket lett till att man i dag diskuterar hur "the greening of Detroit" ska hanteras de närmsta decennierna. Delar av staden är på väg att återgå till ett rent pastoralt tillstånd.

Detroit ger också svaret på hur framtiden kommer att se ut. Den fortsatta digitaliseringen och globaliseringen innebär att vi ständigt står inför växande utmaningar. Den digitala tekniken

fortsätter att halveras i pris var artonde månad samtidigt som utbudet växer exponentiellt. Därmed förbättras kommunikationer och informationsteknik radikalt, vilket gör att vi möter en allt starkare konkurrens och näst intill hyperaktiva kapitalmarknader. Produktionen förflyttas och processer som var moderna för ett decennium sedan är redan föråldrade.

*Dagens Nyheter*s konstkritiker Dan Jönsson skrev nyligen att allt detta håller på att förvandla oss till nomader, och det betyder också att vi behöver bli nomadiska i vårt sökande efter kunskap. Övergivna platser är egentligen ett normaltillstånd i en sådan värld, och då blir också kommunikationen om förändringen en kritisk del av samhället. ■

Vem får rum på bostadsmarknaden?

För att vara delaktig i samhället måste man ha en bostad. Bostaden är inte bara en plats för trivsel och trygghet utan också ett villkor för kontakter med myndigheter och arbetsgivare. Därför är tillvaron ofta mer beroende av bostad än av ett arbete. Hur ser möjligheterna ut att få tag i en bostad i dag?

Regeringens strategi för att motverka hemlöshet och utestängning från bostadsmarknaden under 2007–2009 hade fyra mål. Alla människor ska garanteras tak över huvudet; antalet utskrivna från anstalter utan att ha bostad ska minska; inträdet på bostadsmarknaden ska underlättas för de marginaliserade; slutligen ska antalet vräkningar minska och inga barn ska vräkas.

Ambitionerna var högt ställda och väl riktade. De två första målen rörde tillfälliga lösningar och de senare handlade om permanent boende på den ordinarie bostadsmarknaden. Jag ska här granska hur man lyckats med de två sista målen och hur situationen på bostadsmarknaden kan utvecklas framöver – främst för människor som har svag anknytning till marknaden.

Det har knappast blivit lättare att ta sig in på bostadsmarknaden. Ombildningarna av hyresrätter till bostadsrätter förutsätter att fler personer har ekonomi att köpa sitt boende. Under 2002–2009 omvandlades närmare 30 000 lägenheter till bostadsrätter, varav cirka 80 procent i Stockholm.

Hyresvärdarna ställer också allt högre ekonomiska krav:

hyran får inte överstiga 40 procent av den disponibla inkomsten, hyresgästen måste deponera tre månadshyror, hon eller han får inte ha betalningsanmärkningar eller skulder till kronofogden.

En allt vanligare trend är att enbart erbjuda bostäder till människor som har en viss livsstil eller ålder. Kategoribostäder byggs för till exempel hälso-medvetna och 50-plussare, och vissa hyresvärdar nekar rökare eller ”kamphunds”-ägare. Detta innebär att delar av befolkningen exkluderas av ekonomiska orsaker eller livsstilsskäl.

När det gäller vräkningarna ser tendensen bättre ut – de minskar faktiskt. Sedan år 2000 har antalet verkställda vräkningar i landet minskat från drygt 5 000 hushåll per år till strax över 3 000, och 632 berörda personer var barn under 2010. Vräkningarna har alltså minskat, men barn blir fortfarande vräkta.

Om trenden är stabil även framöver kommer vräkningarna att bli än färre, vilket självklart är glädjande. Frågan är om statistiken är tillförlitlig? I verkligheten är det många som lämnar sitt hem när de inser att de inte kommer att kunna betala hyran eller efter att de fått hyresvärdens uppsägning. De blir inte vräkta rent formellt, och de lämnar inget avtryck i kronofogdens statistik över vräkningar.

Det finns dock två faktorer som talar för en fortsatt minskning av vräkningarna; en ekonomisk och en social, en positiv

och en negativ. En vräkning är en traumatisk upplevelse för de drabbade, men även en dyr historia för hyresvärdar och samhället. Bara kostnaden för handläggning och verkställning av en vräkning är i snitt dubbelt så hög som själva hyresskulden.

Det positiva är att det blir allt vanligare att hyresvärdar tidigt söker upp hyresgäster för att erbjuda stöd och rådgivning. De politiska ambitionerna borde också så småningom ge resultat, får vi hoppas.

Men om vi också väger in det negativa, att det blir allt svårare för de marginaliserade att komma in på bostadsmarknaden, kan det minskade antalet vräkningar bero på att de som tidigare varit sämst förankrade på marknaden nu får kontrakt i ännu mindre utsträckning. Därmed kan de helt enkelt inte vräkas. Det finns anledning att frukta att mörkertalen är stora.

Två helt olika strömningar i samhället kommer alltså förmodligen leda till att antalet vräkningar går ned. Den första innebär att fler får möjlighet att behålla sitt boende, den andra att fler förvägras en permanent bostad. Vi får inte glömma den senare, utestängda gruppen i debatten, och vi har all anledning att fortsätta forska och skaffa bättre underlag till nya reformer. ■

LITTERATURTIPS

Eriksson, Lena, Sten-Åke Stenberg, Janne Flyghed och Anders Nilsson, *Vräkt. Utkastad från hus och hem i Stockholm 1879–2009*. Stockholm: Premiss förlag, 2010.

Av Lena Eriksson

Lena Eriksson är historiker och forskare vid Institutet för Framtidsstudier.

Plats för barn och vuxna. Vems behov styr hemma?

Att vara trångbodd kan vara stökigt och nedbrytande. Därför gör svenska föräldrar allt de kan för att tillgodose barns behov av egna rum. Men att behöva sova ensam, långt ifrån andra, kan vara lika svårt. Därför får barnen också sova hos föräldrarna om de vill. Behovet av närhet och integritet prioriteras. Och barnorienteringen avspeglas i hur man använder rummen hemma. På andra håll i världen, och i historien, har vanan att sova tillsammans haft mer praktiska orsaker.

Av Malin Bergström

Malin Bergström är barnpsykolog och med. dr. Hon arbetar inom BUP (barn- och ungdomspsykiatri) i Stockholm och forskar på Karolinska Institutet om konsekvenser av att skjuta upp barnafödandet.

Trångboddhet har svåra konsekvenser, framför allt för barn, skriver Boverket i en rapport. De får ont i ryggen av att sova på hårda golv och läxläsningen blir lidande om hemmet inte erbjuder någon lugn vrå. Samtidigt konstaterar Boverket att statistiken inte går ihop. Antalet familjer som är trångbodda rimmar inte med andelen barn med eget rum. Det visar sig att det snarast är föräldrarna som är trångbodda. För att tonåringen ska slippa skämmas över att dela rum med något syskon väljer föräldrarna att sova på soffan.

I Boverkets rapport målas bristen på egna rum hos svenska barn upp som ett brott mot barnets rättigheter. I dag definieras trångboddhet som fler än en boende per rum, kök och vardagsrum oräknade. Människor i en parrelation förväntas dock dela sovrum. Men normerna för vad som anses trångbott har förändrats. Två generationer tillbaka, i min pappas barndom på 1940-talet, definierades trångboddhet som mer än två personer per rum. Och trångboddhet var mycket vanligt. I enrummaren där min pappa växte upp sov de tre barnen i en tripp-trapp-trull-säng i matvrån. Föräldrarna hade ett sängskåp i vardagsrummet ett par meter därifrån.

En enda familj i grannskapet hade en tvårumslägenhet. Där bodde kamraten Jan-Olof, vars far var fanjunkare i flygvapnet. Det ena rummet i lägenheten benämndes dock "salen". Där stod

pianot. Till det rummet hade ingen i familjen tillträde, utom vid finare söndagar eller högtider.

Också i mer välbeställda hem var det alltså vanligt att sova nära varandra. Barnkammaren var, hos mer borgerliga familjer, självklart ett rum för samtliga barn. Resten av våningen eller huset användes för de vuxnas behov: matsal, bibliotek, salonger och herrum. De borgerligt kulturella normerna säkerställde effektivt närheten nattetid trots att det fanns plats att slippa sova nära varandra. När pappas familj efter tio år i ett rum och kök flyttade till en trerummare upplevdes den nya lägenheten som så stor att ett rum hyrdes ut.

Under en studievecka i Paris blir jag god vän med Amal från Saudiarabien som studerar franska och elektronik. Amal bekänner för mig på grammatiskt perfekt franska att hon inte riktigt trivs i Paris eftersom hon saknar sin familj "mer än ni gör". När jag strosar hemåt under de höstfärgade träden på Boulevard Raspail funderar jag på vad hon kan ha menat. "Mer än ni", som ett artig uttryck för "mer än du"? Eller "mer än ni västerlänningar" i allmänhet? En vecka är kort, jag får aldrig tillfälle att fråga. Amal är mycket blyg och förtroendet mellan oss var skört och spontant. Tre år i Paris – så länge hade Amal varit där – kan kännas långt när man saknar de sina.

Någon månad senare hittar jag en artikel som, i åtminstone min fantasi, kastar ljus över Amals

saknad. Den handlar om samsovning, *co-sleeping*, i Saudiarabien, och jag får veta att denna praxis är vanligare där än i många andra länder. Framför allt är det barn som är rädda för mörkret och har svårt att komma till ro på kvällen som får dela säng med föräldrarna. Kanske känner sig Amal, som antagligen fått sova hos sina föräldrar långt upp i skolåldern, helt enkelt mer ensam i sitt *chambre de bonne* än västerländska ungdomar som sedan späda ålder vant sig vid ensamheten nattetid.

Också bland kinesiska studenter som finns i sådan mängd i Paris är vanan att sova tillsammans stor. En kinesisk studie av barn mellan fem och tolv år visade att närmare hälften delade säng eller rum med sina föräldrar. Bakgrund till delandet i Kina är, enligt artikeln, brist på egna rum eller sängar för barnen. Om detta beror på begränsad ekonomi eller på attityder framgår inte, men alla föräldrar som delade rum med sina barn var positiva eller neutrala till delandet.

Men det är inte bara i Asien som barn kryper ner hos föräldrarna när det är dags att sova. Amal

hade faktiskt fel. Jag själv är inte heller van vid att ligga ensam, trots att vi inte bodde trångt. Hur utbredd vanan att sova hos sina föräldrar var i min barndoms svenska sjuttital, känner jag inte till. Jag vet bara att det knappast var något vi skämdes för, ungar emellan.

Att samsovning på 2000-talet är vanligt för svenska barn slås däremot fast i en studie från 2005. Så många som 72 procent av barnen i studien, som var mellan sex månader och åtta år gamla, tillbringade hela, eller delar av natten, i samma säng som sina föräldrar.

När jag diskuterar studien med dess författare, Barbara Welles Nyström, berättar hon att resultatet väckte förvåning i den internationella forskargruppen. I de andra europeiska länderna och i USA fanns fortfarande tabun kring att barn sov med sina pappor. Forskarna var också förvånade över att svenska barn i så hög grad vistades i köket, bland het spis och vassa knivar. Också svenska barns vana att cykla inomhus (!) saknade mot-

Antalet familjer som är trångbodda rimmar inte med andelen barn med eget rum. Det visar sig att det snarast är föräldrarna som är trångbodda.

När barnen fått sina rum blir det inga över till de vuxna. Slutsatsen blir att föräldrarna sover på soffan i vardagsrummet och avstår från eget rum.

svarighet i de andra länderna. Svenska hems barnvänlighet är antagligen utpräglad.

Det mest speciella med att de svenska barnen sov hos föräldrarna var dock att samtliga barn i studien (utom en sjuånaders bebis) faktiskt hade egna sängar. Föräldrarna beskriver att de framför allt sover med sina barn för att det är ”mysigt”. En mamma säger att hon ser så lite av barnen på dagarna att hon vill tanka dem fulla med kärlek nattetid.

Den underliggande barnsynen enligt intervjuerna är att föräldrarna har till uppgift att skapa trygghet för barnet genom att tillfredsställa dess behov. På så vis tillåts barnet att utvecklas i sin egen takt. I dagens svenska barndom, med väsentligt större ytor än hos tidigare generationer, ger föräldrarnas syn på barn fortsatt tillgång till den så eftersträvade närheten. Den intellektuella kunskapen blir en brygga från det som tidigare av fysisk nödvändighet varit en självklarhet.

Dagens svenska föräldrar är sju år äldre när de får sitt första barn än vad de var en generation tidigare. Barnen är planerade, efterlängtrade, valda. Vi *blir* inte längre med barn, vi *skaffar* dem. I

idealet ligger att vara en förberedd, mogen förälder. Föräldraskapet ska vara lyhört och barnets behov av närhet ska tillmötesgå. Barnvagnen är bakåtvänd för att tillåta ögonkontakt och på nätterna ska barnet kunna komma till föräldrarnas säng eller tillbringa hela natten i den.

Föräldrars syn på barn och deras behov präglas av vad utvecklingspsykologin förmedlar. Men när psykoterapeuten Daniel Sterns omtalade *Ett litet barns dagbok* kom för tjugo år sedan, kritiserades den av svenska föräldrar. Boken innehöll beskrivningar av hur ett barn uppfattar världen under sitt första år och ansågs revolutionerande. Svenska föräldrar reagerade dock negativt på beskrivningarna av hur John ligger i sin spjålsäng ensam. Man menade att boken beskrev ett spädbarnsliv som var onormalt och kanske skadligt. I debatten framhölls att det naturliga hade varit att John framlevde största delen av sitt liv med kroppskontakt med någon av föräldrarna.

Statistik från Statistiska centralbyrån visar att nio av tio svenska skolbarn och tonåringar har

FOTO: JF/BILD

egna rum. Men när statistiken samkörs med Boverkets register om bostadsstorlek krockar siffrorna. När barnen fått sina rum blir det inga över till de vuxna. Slutsatsen blir att föräldrarna sover på soffan i vardagsrummet och avstår från eget rum. Även bland föräldrar som separerat är detta vanligt. Barnen, som bor varannan vecka hos sina föräldrar, har egna rum på två håll. Trots skilsmässa och försämrad ekonomi sätts barnens behov i centrum. Kanske vill man inte heller att barnen ska ha det sämre än hos den andra föräldern.

Att barn har en central plats i familjen och hemmet stämmer med våra ideal och bådargott inför framtiden. Samtidigt har underhållningsprogram om stränga nannies som lär barn att veta hut nu ersatts med reality-serier om föräldrar som åker hem till sina 25-åriga ungdomar med egna lägenheter för att städa och laga frukost. Den berömda pendeln svänger som vanligt friskt mellan ytterligheterna. Vi säger inte längre att barns vilja sitter i skogen och piper.

Möjligtvis är vi i dag världens bästa och snällaste föräldrar. Men det är inte säkert att det är de starkaste och coolaste förebilderna som sover på

soffan i vardagsrummet för att ungdomarna ska få breda ut sig.

Boverkets vision är att trångboddheten ska byggas bort genom kommunala satsningar. Om visionen inte blir verklighet återstår det för familjen att fortsätta tampas med sin grundläggande uppgift: att träna människor i att komma överens och visa ömsesidig respekt i vått och torrt, trots begränsade resurser.

Som psykolog är det lätt att tro att det till och med vore önskvärt att familjer prioriterar denna träning även i fortsättningen. Frågan är bara vem barnen ska lära sig tampas med. Vuxna som nedvärderar sina egna behov på bekostnad av barnens är nog inte de som barnen kommer välja att efterlikna.

Men varje generation har kanske sina egna ideal. När föräldrarna börjar uppfatta soffan som för hård svänger kanske pendeln tillbaka igen. När jag frågar min tjugoårige son om han kommer att låta sina barn sova i hans säng, fnysar han, halvt på skämt: Sova! Mina barn ska inte sova. De ska studera! ■

Stockholm, 1952. Birger Stenman, högerback i Djurgårdens IF, bor i en etta med hustru och fyra barn.

Det offentliga rummets omvandlingar

Samtidigt som det traditionella offentliga rummet monteras ned och hotas av samhällsutvecklingen, förefaller dess historiskt bärande premisser – demokratiska principer om frihet, kritik och gemenskap – vara viktigare än någonsin. Snarare än ett försvinnande kan man se hur det offentliga rummet återupprättas på andra platser och antar nya former, inte som uttryck för en uppifrån sanktionerad politik utan som en följd av kollektivets egenmäktiga handlingar.

Nyheten att en självmordsbombare slagit till på Taksim når mig exakt samtidigt som de spelar "Hjälplös" av Taksim Trio på radion. Musiken presenteras som ett nutida prov på den klassiska genren *taksim*, baserad på improvisationer kring ett visst tema, men gruppens namn anspelar uppenbarligen också på det stora torget i centrala Istanbul. Programmet måste vara inspelat i förväg: ingenting sägs om det faktum att bombdådet samtidigt toppar nyhetssidorna på internet.

Plötsligt uppstår en hastigt övergående förtäring av det offentliga rummets betydelser – det politiska, symboliska, mediala och konstnärliga integreras i ett enda ögonblick. Noden utgörs endast av mig själv och är villkorad av en rad omständigheter – som det att jag bott i närheten av Taksim och lever med en längtan tillbaka. Livet är verkligare i en stad där ojämlikheter är synliga, där konflikternas utkanter är skarpa som rakblad och där sista ordet inte är sagt om maktens legitimitet.

Om än tillfällig och slumpmässig pekar denna händelse på något väsentligt i det offentliga rummets problematik. Den dynamiska formlöshet som kännetecknar Taksim Meydani motsvaras av begreppet – samtidigt svärfångat och absolut, vardagligt och upphöjt, trivialt och impregnerat med demokratiska principer. Den utspridda karaktär som enligt vissa bedömare är specifik för en turkisk *meydan* kan verkligen tyckas stå i kontrast till den västerländska bilden av det offentliga rummet, det vill säga det arkitektoniskt gestaltade och tydligt avgränsade stadsrummet – men genom sitt sätt att undslippa fasta betydelser bär även denna sorts rum på en sorts gränslöshet.

Att händelser och betydelser i det fysiska rummet inte kan avskiljas från händelser och betydelser i *andra* rum – i historisk, geografisk och diskursiv mening – är en av anledningarna. Denna gränslöshet har tilltagit i och med internet men hör till det offentliga rummets själva struktur som inskriven i relationen till demokrati, i oklarheter om "folkets" sanna identitet och i det ostrukturerade kaos som antas utbryta när "massan" tar makten.

Det är inte terrorism eller politiskt våld jag talar om här utan om något mycket mer vardagligt:

sprängkraften i idén om ett gemensamt rum där vi framträder inför varandra som likar. Ett rum som, om vi får tro filosofen Hannah Arendt, ursprungligen är tillägnat talet och handlingen som utmärker människan som politisk varelse och utgör "det främsta" av hennes förmåga. På grundval i den grekiska antiken utvecklar Arendt en egendomligt betydelsemättad förståelse av det offentliga rummet. Hon sammanför det politiska med människans existentiella, sociala och biologiska villkor och understryker människan som skapande varelse. Talet och handlingen inbegriper ett frambringande i världen med en potentiellt gränslös inverkan. Just därför måste de kringgärdas, tillägnas ett rum och inordnas i en form för att bli meningsfulla. Det som sägs och görs måste kunna ses och höras av andra, skriver Arendt – det är förutsättningen för en *delad* verklighet. På en gång ramverk, spelplan och scenrum tilldelar hon det offentliga rummet en ontologisk status, nödvändig för att människan ska vara människa.

Detta att *vem som helst* tillåts tala, att *vem som helst* har rätt att träda fram, bär på en potentiell gränslöshet. Själva idén om form står för avgränsning, entydighet och avsikt. Motsatsen är det oreglerade, tillfälliga och obestämbara, men i överförd mening alla de sammanhang där identiteter, gränser och avsikter framstår som oklara. Därför lever vi med ett system av lagar, regler och sociala beteenden (numera kompletterade med tekniker för övervakning och kontroll) som alla har till syfte att begränsa friheten, men därmed också, paradoxalt nog, att säkerställa den.

Spänningen mellan frihet och begränsning är grundläggande i konstruktionen av samhället – men den levs ut och blir konkret i fråga om det offentliga rummets användning. För den antika föreställningen om talet och handlingen kan fortfarande avläsas i de fri- och rättigheter som det offentliga rummet inkarnerar: yttrandefrihet, demonstrationsfrihet och allmän tillgänglighet.

Att det rör sig om centrala demokratiska principer framstår tydligt i de pågående omvälvningarna i Nordafrika där gatan återfått en revolutionär betydelse. I likhet med studentaktionerna i

Av Catharina Gabriellsson

Catharina Gabriellsson är forskare vid Arkitekturskolan, KTH, Stockholm.

Bilden på vänster sida: Kairo, den 25 januari 2011.

Genom ockupationer och övertaganden, i överblivna lokaler och på förbisedda platser, upprättas nya sorters offentliga rum – tillfälliga, begränsade, men med en autentisk kritisk ansats.

London vintern 2010 visar dessa händelser hur det fysiska stadsrummet inte förlorat ett uns av sin politiska betydelse, men också hur villkoren förändrats. I teknisk mening bevittnar vi nu en märklig splittring, för medan motståndet samordnas med hjälp av internet och mobiltelefoner tillgriper makten medel som tycks härröra från en förmodern tid. I London lät polisen stänga in demonstranterna i upp emot tolv timmar utan tillgång till mat, vatten eller toaletter: det digitaliserade, månghövdade politiska subjektet reducerat till ett tillstånd av ren kroppslighet.

Många har påpekat att det offentliga rummets tillgänglighet aldrig varit annat än en lögn. Kritiker har understrukit hur alla rum är socialt konstruerade, hur stadsrummet styrs av den dominerande klassens intressen, hur även tillgången till offentliga kanaler är socialt förhandlad och försedd med koder och inpasseringsregler. Den kollektiva och sociala gemenskap som det offentliga rummet av tradition betecknar har setts som uttryck för en totalitär och normativ ordning, en estetisk manifestation av en harmlös helhet som förvisar samhällets "oönskade element".

Men i den mån kritiken förutsätter den *politiska* maktens överhet framstår den som missvisande,

rent av överspelad i dag. När Länsstyrelsen i Stockholm motsatte sig den första fasen av inglasningen av Sergels torg hade man inga andra verktyg att tillgripa än att väcka opinion. Trots denna typ av protester tycks utvecklingen obönhörligt gå i en riktning: det offentliga rummets försvinnande till följd av privatisering och kommersialisering. I ljuset av samhällets tilltagande splittring och segregation framstår därför idén om ett kollektivt inrättat, gemensamt och förenande rum snarare som ett ouppnåeligt ideal. Tillika ett orealistiskt, för i likhet med vad som gäller för andra medier för samvaro och kommunikation har det blivit omöjligt att tala om *ett* allmängiltigt rum: vi ser på olika tv-kanaler, tittar på olika webbsidor, träffas på olika ställen.

Nedmonteringen av det traditionella offentliga rummet måste därför förstås på ett annat sätt: som driven av viljan att motverka rummets implicita gränslöshet. Privatiseringen upprättar en ny form av gemenskap underordnad en entydig logik. Det medför inte bara en begränsning av rummets användning utan även av det oförutsägbara i människors vilja, kraft och fantasi.

Den fysiska förankring det offentliga rummet en gång haft har sedan längre luckrats upp, parallellt med att rummets funktioner försvunnit, ersatts eller flyttats. De historiska och filosofiska värden det förknippats med – värden som frihet, gemenskap, öppenhet, jämlikhet, kritik och sanning – har överförts till andra medier och sätts inte självklart i relation till stadsrummet.

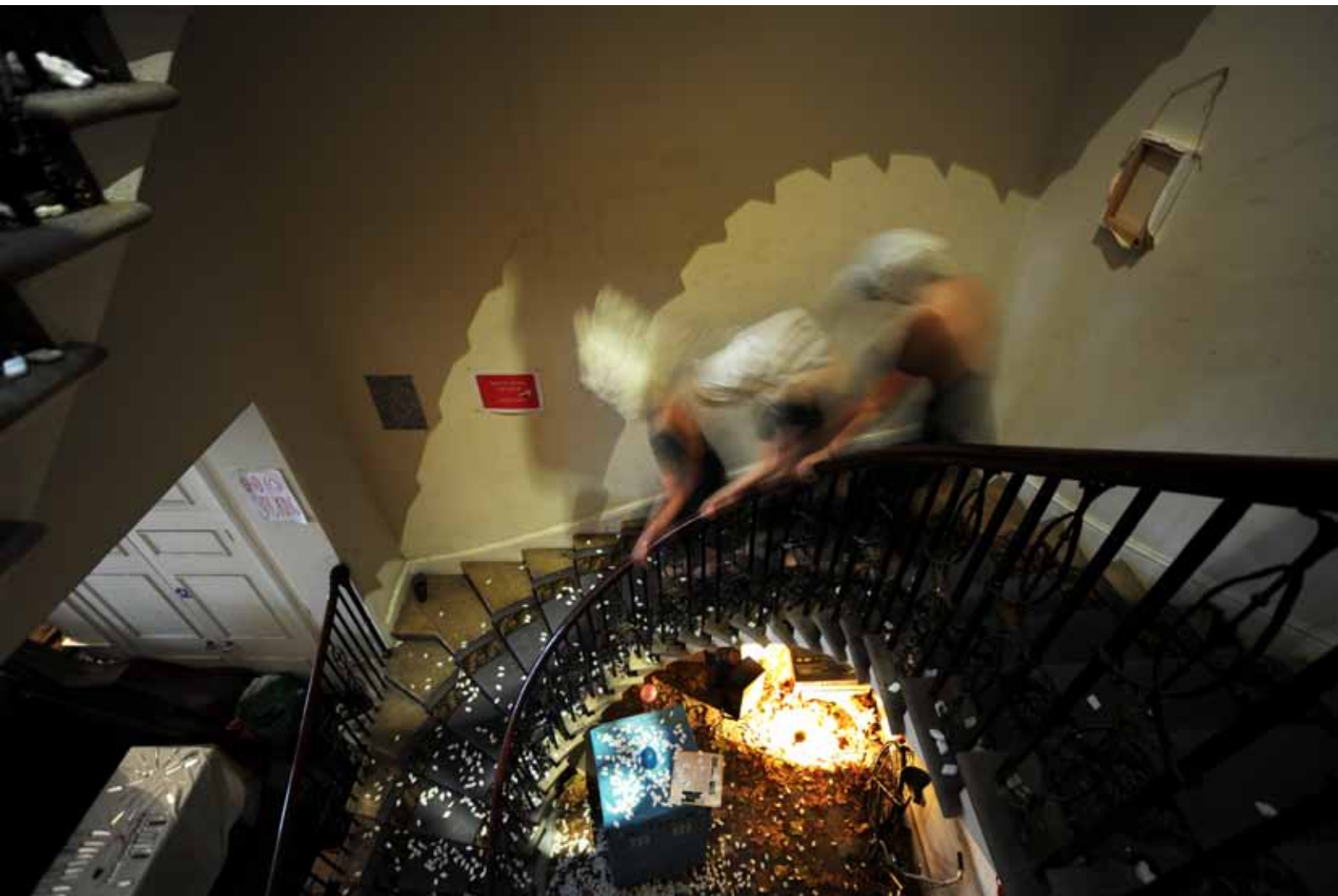
Vilka slutsatser är då möjliga att dra om det offentliga rummets framtid? Vilken framtid talar vi om, var och för vem? Den engelska kulturgeografen Doreen Massey har påpekat att om det politiska ens ska vara tänkbart som en omvandlande kraft i framtiden måste både tiden och rummet hållas *öppna*. Det kan ses som en uppmaning att inte hemfalla åt ett förutbestämt tänkande men har också en konkret rumslik innebörd. I dag är öppenheten hotad – de begränsande, förenklande och kontrollerande krafterna tilltar på bekostnad av tillgänglighet, oförutsägbarhet och generositet. Utvecklingen går mot ett tillstånd där alla funktioner som tidigare hantegrats i gemensamma rum privatiserats eller förlagts till internet – alla som kan håller sig snart med en egen tennisbana.

Men samtidigt har kunskapen om staden ur ett uthålligt perspektiv gett det offentliga rummet en förnyad giltighet: idén om gemensamma rum som en gemensam resurs framstår nu som "klimatsmart". Och

Konsthall C ligger inrymd i ena halvan av en centraltvättstuga i Hökarängen, en av Stockholms tidigaste förortsbyggen. Tvättstugan som idé och historiskt projekt utgör också grunden för konsthallens programverksamhet, som kretsar kring samhällsbygge, utopi, grannskap och demokrati.

©KONSTHALL C, HÖKARÄNGEN.

behovet att ha kontakt med omvärlden, att uttrycka sig och relatera till andra, förefaller vara starkare än någonsin – åtminstone att döma av de sociala mediernas explosionsartade utveckling.

Internet är sinnebilderna för ett offentligt rum präglad av dynamisk formlöshet. Det rymmer bokstavligen allt, även ”de lägsta” av människans förmågor, och följaktligen tilltar ansträngningarna att begränsa och kontrollera innehållet. Subgrupper och förgreningar som samlas på nätet och drivs av viljan till förändring kan betraktas i ljuset av Arendts term ”framträdelse- rum”: löst sammanfogade, tillfälliga platser där människor samlas i ett gemensamt ärende. Enligt Arendt är detta fröet till det offentliga rummet, den första impulsen till vad som sedan kommer att bli den demokratiskt instiftade platsen.

I dag vet vi att internet inte ersätter det fysiska rummet, utan att det skriver in det i allt mer komplicerade lager av betydelser och relationer. De politiska effekterna av dessa tidsrumsliga nätverk, sprängfyllda med innehåll men utan yttre form, är

tveklöst enorma men också radikalt oförutsägbara. I takt med att det traditionella offentliga rummet monteras ned, förefaller det därför också återuppstå i ett slags stamkulturellt och prototypiskt format. Genom ockupationer och övertaganden, i överblivna lokaler och på förbisedda platser, upprättas nya sorters offentliga rum – tillfälliga, begränsade, men med en autentisk kritisk ansats.

Som uttryck för begäret att tala, handla och förstå i samröre med andra kanske detta är början till en annan framtid för det offentliga rummet – inte längre som format av en uppifrån sanktionerad politik, utan som en följd av de små kollektivens egenmäktiga förfaranden. ■

LITTERATURTIPS

Arendt, Hannah, *Människans villkor*. Reviderad utg. Göteborg: Daidalos, 1998.

Massey, Doreen, *For space*. London: Sage, 2005.

Rancière, Jacques, *Hatet mot demokratin*. Stockholm: Tankekraft, 2007.

Det ambulerande konstprojektet ”Temporary School of Thought” upprättades tillfälligt vintern 2008–2009 i ett ockuperat hus i Mayfair, centrala London. Under några månader öppnades det före detta adelspalatset för allmänheten och användes för utställningar, performances och workshops.

Hållbara städer i en framtid utan tillväxt

Det talas mycket om hållbara städer. Men hållbar för vem och utifrån vilka antaganden om samhället, kan man undra. Karin Bradley diskuterar den dominerande bilden av den hållbara staden och pekar på strömningar där viljan att skapa och förvalta gemensamt, gör-det-själv-kulturer, lokal ekonomi och inte minst synen på tillväxt, leder till nya frågor om hur man kan planera för hållbara samhällen.

Av Karin Bradley

Karin Bradley är doktor i samhällsplanering och forskare vid Tema Vatten i natur och samhälle, Linköpings universitet.

De senaste årtiondena har intresset varit stort för hållbar stadsutveckling. Det forskas, det samverkas, arrangeras konferenser, byggs om och byggs ut. Regeringens Delegation för hållbara städer delar ut pengar för pilotsatser och demonstrationsprojekt med syftet att nya miljöprofilerade stadsdelar ska fungera som skyltfönster för kinesiska inköpare av miljöteknik, planerings- och byggtjänster. Sverige framställs ofta som världsledande när det gäller hållbart stadsbyggande, med Hammarby sjöstad i Stockholm och Västra Hamnen i Malmö som flaggskepp.

Den vanliga bilden av den hållbara staden är den täta kvartersstaden eller promenadstaden, med energieffektivisering i byggnaderna, utbyggd kollektivtrafik, blandning av handel, service, boende och kontor – för att på så vis ge mångfald, trivsel, dygnet-runt-handel och tillväxt i den nya ekonomin. I en del mer långtgående stadsbyggnadsprojekt planerar man också att utbilda de boende i sopsortering, bilpooler och att handla ekologiskt.

Dessa insatser är viktiga men har kritiserats kritiserats av en del forskare för att inte på djupet utmana de större (ohållbara) socioekonomiska strukturerna. Alf Hornborg och Richard Heinberg menar att det inte räcker med energieffektiviseringar och utsläppsminskningar eftersom våra ekonomiska modeller, välfärdssystem och maskinparker bygger på tillväxt, ojämnt handels-

utbyte och ett fortsatt uttag av ändliga naturresurser – inte bara olja, utan även fosfor till matproduktionen, mineraler och metaller till den så kallade miljövänliga tekniken. På längre sikt behöver vi – menar dessa forskare – lägga om kursen när det gäller vår konsumtionsnivå och vårt maskin- och handelsberoende. Vi bör också göra upp med föreställningen som sätter likhetstecken mellan tillväxt och framsteg.

I detta systemkritiska perspektiv kan promenadstaden beskrivas som en lättversion av hållbar utveckling i den bemärkelsen att man tänker sig

Affisch till stödfest för Umeå klädbibliotek som startade i juli 2010. Mot en liten årlig avgift kan låntagaren här låna kläder gratis.

ILLUSTRATION: ROBIN ALVAR

Odling i stadsmiljö, Berlin.

relativt små justeringar av dagens livsstilar: mindre dagligt bilåkande, lite bättre miljötekniska lösningar, lite mer sopsortering och ekologiska produkter. I övrigt blir det mesta sig likt: samma tillväxtekonomi, samma eller snarare ökat resande, samma eller ökande konsumtionsnivå, samma globala arbetsdelning med etanolbilar i Nord och förlorad jordbruksmark i Syd, samma storskaliga infrastruktur, samma typ av matproduktion och samma västcentrerade urbana medelklassnormer om ett gott liv.

För många stadsbyggare och beslutsfattare känns det troligen praktiskt omöjligt – eller inte önskvärt – att arbeta utifrån sådana systemkritiska perspektiv. En tydlig förskjutning har emellertid gjort sig tydlig de senaste åren. Inte bara miljöforskare utan även ansedda ekonomer, folkhälsovetare och regeringsrådgivare har påpekat att det är nödvändigt att gå mot ett samhälle bortom tillväxtparadigmet och dagens fundament som bygger på ökade resursuttag och utsläppsnivåer. Tim Jackson – rådgivare till den förra brittiska regeringen – har i sin uppmärksammade bok *Prosperity without growth* (2009) visat att ett noll-

tillväxtsamhälle inte nödvändigtvis innebär försämrad levnadsstandard utan tvärtom ökad livskvalitet, mer tid, mer meningsfullt arbete samt innovationer för social utveckling.

Finanskrisen 2008 och de återkommande ekonomiska kriserna har vidare inneburit att många, inte minst i Storbritannien samt i Syd- och Centraleuropa, tvingats känna på hur sårbart dagens socioekonomiska system kan vara. I Frankrike och Spanien har det arrangerats återkommande konferenser om *décroissance* – nerväxt. Den förra brittiska och den nuvarande franska regeringen har arbetat med utvecklings-

De återkommande ekonomiska kriserna har inneburit att många, inte minst i Storbritannien samt i Syd- och Centraleuropa, tvingats känna på hur sårbart dagens socioekonomiska system kan vara.

FOTO: KJELL-ARNE LARSSON/IBL

Hammarby sjöstad har visat hur en stadsdel kan byggas med väsentligt lägre miljöpåverkan än vanligt för nybyggda stadsdelar. Miljöbelastningen är 30–40 procent lägre än i en typisk stadsdel från 1990-talet.

mått som bygger på befolkningens välfärd med ambitionerna att utforma en lyckopolitik vid sidan av den gängse tillväxtpolitiken.

Parallellt med alternativa ekonomiska modeller på nationell nivå har medborgarrörelser som *Transition Towns* (i Sverige omställningsrörelsen) vuxit fram som arbetar med omställning på lokal nivå till oljeoberoende och motståndskraftiga samhällen. Transition Towns-rörelsen startade i England kring 2006 och har nu spridit sig till ett hundratal länder och mer än tusen orter. Arbetet är framför allt inriktat på att stärka den lokala ekonomin, ekologisk matproduktion och omstyrning till ökad konsumtion av lokala varor och tjänster.

Totnes i sydvästra England är en av föregångsorterna i rörelsen, och här har man exempelvis infört en egen valuta, the Totnes pound, ett lokalt digitalt matdistributionssystem och satsningar på lokal förnyelsebar energi. I staden finns även ett system för trädgårdsdelning där man sammanför odlingsintresserade med tomtägare som inte orkar odla i sin trädgård, alltså kolonilotter i villatomterna. Tanken i omställningsrörelsen är att genom ökad grad av lokal självförsörjning stärka den sociala delaktigheten, meningsskapandet, samt den ekologiska och ekonomiska hållbarheten.

Vidare finns det likheter mellan omställningsrörelsen och det ökade intresset bland unga trendintresserade stadsbor för gör-det-självt

kultur som tar sig uttryck i stadsodling, bytes-cirklar, klädoteck, re-design, folkkök, frivillig enkelhet, nya former av kollektivboende och inte minst byggande och nyttjande av digitala allmänningar som Wikipedia och andra forum för informations- och tjänsteutbyte. Utgångspunkten är viljan att skapa och förvalta gemensamt, producera och nyttja efter människors behov, till skillnad från gängse fokus på privat ägande och vinstintresse. Detta har av historikern Peter Linebaugh beskrivits med termen *commoning* – att leva av och genom det gemensamma (the commons) – ett förhållningssätt som har historiska rötter i förkapitalistiska samhällen men kanske även trådar in i digitalt sammankopplade framtider.

Så vad innebär nolltillväxt, omställningsrörelsen och *commoning*-kulturen för det svenska stadsbyggandet? Och i vilken grad möjliggör eller försvårar dagens stadsbyggande sådana strömningar? Om den täta kvartersstaden är svaret på det senkapitalistiska urbana kunskapsamhällets behov, vad är det för typ av livsmiljöer som i framtiden svarar mot ett annat samhälle och andra förhoppningsvis mer hållbara och globalt rättvisa produktions- och livsformer?

Tim Jackson och omställningsrörelsen pekar på att vi troligen kommer att lönearbeta mindre, leva mer lokalt och mer gemensamt. Richard Heinberg menar att de mindre orterna och landsbygden kommer att återbefolkas åtminstone på lång sikt, då allt fler behövs i det framtida jordbruket som – till skillnad från dagens industriella jordbruk – inte bygger på billig fosfor och olja. Till detta kan också läggas ändrade villkor för energiförsörjning, teknikanvändning och transporter – samt kanske även globala folkomflyttningar i klimatförändringarnas spår, en ökad mångfald av människors sätt att bo, leva och försörja sig.

Sammantaget blir det därför sannolikt andra stads- och livsmiljöer, lokalsamhällen och inte minst andra stad-land-relationer som behövs jämfört med vad som i dag kallas ”hållbara städer”. ■

LITTERATURTIPS

Bradley, Karin, *Just environments. Politicising sustainable urban development*. Stockholm: KTH, 2009.

Carlsson, Chris, *Nowtopia – how pirate programmers, outlaw bicyclists, and vacant-lot gardeners are inventing the future today*. Oakland, Calif.: AK Press, 2008.

Heinberg, Richard, *Peak everything – waking up to the century of declines*. Gabriola Island, B.C.: New Society Publishers, 2007.

Hornborg, Alf, *Myten om maskinen – essäer om makt, modernitet och miljö*. Göteborg: Daidalos, 2010.

Jackson, Tim, *Prosperity without growth – economics for a finite planet*. London: Earthscan, 2009.

Utgångspunkten är viljan att skapa och förvalta gemensamt, producera och nyttja efter människors behov.

Dags att flytta hem?

Många svenska regioner gör satsningar för att locka tidigare utflyttare att ”vända hem”, och varje år väljer cirka 70 000 personer att flytta tillbaka till hemorten. Men samhällsplanerarna vet inte så mycket om denna återflyttning. Bör kommuner och regioner satsa mer på potentiella hemvändare? Eller är det lika effektivt att försöka attrahera helt nya inflyttare?

FOTO: LEN WAERNBERG/SCANPIX.

Många kommuner och andra regionala organ i Sverige försöker locka till sig nya invånare. Det kan vara ett sätt att förstärka sina egna framtida skattebaser, men befolkningsläget i en region påverkar dessutom förutsättningarna för samhällsutvecklingen i vidare avseenden. Ytterst är det befolkningen som utgör samhället.

Potentiella återflyttare, som har sina rötter i en region men som en gång flyttat därifrån, är särskilt ofta föremål för satsningarna. Förhoppningen är att förmå människor att återvända ”hem”, helst med utbildning, nya impulser och kanske en familj i bagaget.

Det behövs mycket mer kunskaper om återflyttning. Ny forskning kan också bidra till bättre kvalitet på regionala befolkningsframskrivningar – och ge en fingervisning om framtiden. I den här

artikeln ska vi förklara varför kunskapen är tämligen mager inom denna del av migrationsforskningen, och presentera preliminära resultat från en pågående studie.

Om vi har god kunskap om flyttmönster i allmänhet och återflyttning i synnerhet, ökar förutsättningarna att bedöma vilka åtgärder som fungerar mer eller mindre bra när samhället försöker påverka återflyttning eller andra flyttningar. Det kan också ge underlag till mer pricksäkra antaganden om framtida flyttmönster och därmed bättre kvalitet på regionala befolkningsframskrivningar.

Flyttmönstren är nämligen både de mest betydande och de lynnigaste förändringsfaktorerna att hantera för prognosmakarna. Men just återflyttning föregås ju per definition av en primär utflyttning, och därför borde den vara lättare att förutsäga än andra typer av flyttningar. Eftersom

Av Jan Amcoff och Thomas Nedomysl

Jan Amcoff och Thomas Nedomysl är kulturgeografer och forskare vid Institutet för Framtidsstudier.

Men alla återflyttare stannar inte för gott i sin hemregion efter återvändandet. En av tre flyttar vidare igen efter något år.

befolkningsframskrivningar ofta används som grund också för mer allmänt hållna framtidsstudier är bättre kvalitet på samhällsplanerarnas antaganden mer betydelsefullt än man kan tro.

Mot denna bakgrund kan det förefalla förvånande att kunskapen om återflyttning är tämligen dålig i såväl Sverige som i flertalet andra länder. Det kan bero på att det krävs speciella datamaterial för att undersöka återflyttning. För att veta om en viss flyttning är återflyttning måste man känna till varje enskild flyttares eventuella tidigare flyttande, om hon eller han tidigare har bott i regionen som är aktuell för inflyttning.

Den typen av material är både resurskrävande att samla in och mödosam att hantera. Ernst Ravenstein, den moderna migrationsforskningens pionjär, diskuterade återflyttning redan på 1880-talet, men saknade relevanta data.

I en studie om flyttningar i "Sveriges framtidsland", Norrland, hävdade Theophil Andersson några år senare – även han utan data – att det fanns två typer av återflyttare. Dels sådana "som dukat under i kampen för tillvaron, och som nu

med brutna kropps- och själskrafter söka en fristad i sin födelsebygd". Dels en grupp "hvilkas klokhet och energi belönats med framgång, och som nu känna sig dragna till sin hemort, antingen för att med sin vidgade erfarenhet bidra till dess utveckling eller för att slå sig till ro på ålderdomen".

Att återflyttningen gick från de större städerna till landsbygden verkar Andersson ha tagit för givet. Hans dikotoma förklaringsmodell – återflyttare som vinnare eller förlorare – har gått igen också i senare studier.

Sverige gjordes ett första (misslyckat) försök att sammanställa lämpliga data för att studera återflyttning på 1930-talet, men bortsett från enstaka fallstudier i olika länder är det först i slutet av 1900-talet som empiriska studier blir möjliga – och då vanligen inom begränsade ramar. Som regel är forskarnas datamaterial ganska snävt avgränsat i tid och rum – till exempel genom att man studerat återflyttningen mellan givna regioner under en femårsperiod.

Forsmarks bruk,
Norduppland.

FOTO: H/BLID.

Vid Institutet för Framtidsstudier pågår studier av återflyttningen till och från Sveriges 100 lokala arbetsmarknader kring sekelskiftet 2000. En lokal arbetsmarknad är antingen en kommun utan intensiv pendling eller ett antal kommuner med intensivt pendlingsutbyte. Målet är att kartlägga återflyttningens omfattning och karaktär, och försöka förstå vilken betydelse återflyttning har för den regionala befolkningsutvecklingen. Exempelvis vet vi att dagens stora ungdomskullar lämnar sina hemorter inom kort – frågan är bara hur många av dem som kommer att återvända.

Vi kan genast konstatera att återflyttningen är än mer koncentrerad till människor i 20–30-årsåldern än annan flyttning är. Småbarnen är närmast definitionsmässigt få eftersom de inte har hunnit göra den primära flytt som krävs, men också gruppen äldre är fåtalig. Skillnaderna mellan könen är däremot obetydliga. Eftersom många flyttningar i åldrarna 20–30 år har med studier att göra, finns anledning tro att många senare väljer att flytta ”hem” igen efter studietiden.

Över en fjärdedel av alla utflyttare återvänder till den region de en gång lämnade. De vill tillbaka till släkt, vänner och bekanta av lätt förståeliga skäl. Däremot är det ovanligt att återflyttare vänder ”hemåt” på grund av studier.

Sannolikheten för återflyttning är störst åren omedelbart efter den ursprungliga utflyttningen, och minskar sedan snabbt. Efter fem år är det mer sannolikt att en person flyttar vidare till en tredje region än att han eller hon flyttar hem. Man kan anta att gamla vänskapsband med tiden blir svagare och hinner ersättas med nya band.

Men alla återflyttare stannar inte för gott i sin hemregion efter återvändandet. En av tre flyttar vidare igen efter något år. Den mest notoriske flyttaren i vårt material bytte region 13 gånger under 16 år.

Vi kan alltså bekräfta vad kommunernas kampanjmakare redan anat, nämligen att det är lättare att locka återflyttare än helt nya inflyttare. I regioner centrerade kring en bruksort är sannolikheten hundra gånger större att en återvändare flyttar in än att en genuint ny person gör det. I större städer är denna sannolikhet ”bara” drygt dubbelt så stor.

I större städer är det också mer sannolikt att återflyttaren stannar för gott än att en ny inflyttare gör det. I mindre regioner är det tvärtom; där är det mer sannolikt att de fåtaliga genuina inflyttarna stannar än att återflyttarna gör det.

En annan intressant fråga från ett regionalt perspektiv är återflyttningens andel av den totala

KÄLLA: LULEÅ KOMMUN.

flyttningen. Varje år sker nästan 200 000 mellanregionala flyttningar, varav återflyttarna svarar för knappt en tredjedel. I toppåldrarna kring 30 år handlar det om drygt 40 procent. Återflyttningen kan alltså knappast avfärdas som ett marginalfenomen.

Sedan varierar andelen återflyttare mellan olika typer av regioner, och beroende på om man undersöker återflyttning till regionen eller från den. Andelen återflyttare i den totala strömmen av inflyttare är störst i små glesbygdsregioner och lägst i storstadsregioner. Vi kan därför också konstatera att den genuina inflyttningen som för helt nya människor till regionerna uppvisar en spegelvänd bild. När det gäller återflyttarna som en del av gruppen utflyttare är det förhållandevis få som lämnar storstäderna för att återvända hem och ganska många som lämnar de små regionerna.

Storstadsregionerna, och i synnerhet Stockholm, framstår som vinnare både i återflyttningsspelet och i den totala flyttkarusellen. Stockholmsregionerna är i högre grad än andra benägna att återvända hem för gott, samtidigt som Stockholms genuina inflyttare tenderar att stanna i storstaden (och alltså inte återvänder till hemregionen). Men det är inte de minsta regionerna som drar det kortaste strået, det är de mellanstora städerna – vår forskning visar att det finns fler som flyttar ut därifrån (och till sin ursprungliga hemort) än hemvändare som flyttar in till de mellanstora städerna.

Såväl 1800-talets pionjärer som deras moderna efterföljare inom migrationsforskningen har rätt i sina antaganden: återflyttningen svarar för en avsevärd del av den totala omflyttningen mellan regioner. Och även om storstadsregionerna kan ses som ”vinnare”, är det regionala utfallet både komplicerat och nyansrikt. ■

Luleå kommuns kampanj ”Fånga en hemvändare” från 2007/2008.

Framtidsfrågan

Boendesegregationen ökar i Sverige, både den ekonomiska och den etniska (som i storstäderna dessutom är nära sammankopplade). De politiska åtgärderna som aktualiserats för att minska segregationen har ifrågasatts.

Bör vi fortsätta arbeta mot boendesegregationen, och i så fall på vilket sätt? Vilka metoder har störst möjlighet att lyckas?

Vi har frågat politikern Rossana Dinamarca samt forskarna Roger Andersson och Ola Nylander. ■

FOTO: RIKSDAGEN

Rossana Dinamarca

är riksdagsledamot och utbildningspolitisk talesperson för Vänsterpartiet.

SATSA PÅ BLANDAT BOENDE

Jag är uppvuxen i stadsdelen Kronogården i Trollhättan. Vi flyttade in i ett av de nybyggda höghusen på Lantmannavägen när vi kom till Sverige 1974.

Det jag alltid har tyckt om med Kronogården är det blandade boendet. Här finns höghus, låghus, radhus, kedjehus och villor. Ingen annan stadsdel är som Kronogården vad gäller boendeformer. Däri

ligger också problemet och Trollhättan är inte unikt. Andra stadsdelar är ensidiga i sin boendeform, de är i huvudsak egnahemsområden.

Det finns tre viktiga instrument för att bryta segregationen. Jag vill se fler allmännyttiga hyresbostäder i egnahemsområden. Vi behöver kommunala bostadsförmedlingar dit såväl allmännyttiga som privata bostadsföretag är skyldiga att anmäla lediga bostäder, och som

har anvisningsrätt. Det behövs stora satsningar för att upprusta områden som Kronogården.

I Kronogården fanns under min uppväxt också en blandning av människor. I dag är det mer socioekonomiskt homogent och det spelar roll, inte minst för barnens möjligheter i framtiden.

Därför är det viktigt att arbeta mot boendesegregationen och att minska klyftorna.

FOTO: THOMAS HENRIKSSON

Roger Andersson

är professor i kulturgeografi, Uppsala universitet.

STÄRK VÄLFÄRDEN

Den ekonomiska segregationen fördjupas. Den etniska segregationen är stabil över tiden – den minskar långsamt för flertalet minoriteter, utom de mest nyanlända.

Man bryter inte segregationen genom att ensidigt fokusera på "utsatta områden" och arbetslösa flyktingar. Det behövs en reformerad välfärdspolitik så att fler har råd att låta behoven styra boendet, till exempel

genom bostadsbidrag, genomtänkt skolpolitik, regional makt över byggandet och en bostadspolitik värd namnet.

För att påverka byggandet av framtidens stad behövs starkare offentlig kontroll över stadsplaneringen, inklusive markägandet, samt en utvecklad och inte avvecklad allmännytta. Hyresrättens geografi är en central faktor. Tyvärr går vi nu åt motsatt håll: en fördjupad socioekonomisk delning.

Den etniska segregationen har mindre med stadsbyggnad att göra. Här ska mänskliga rättigheter vara rättesnöret. Det krävs åtgärder mot diskriminering: likvärdiga chanser till god utbildning, arbete och bostad.

LÄSTIPS

Andersson, Roger, Åsa Bråmås och Emma Holmqvist, Counteracting segregation. Swedish policies and experiences. *Housing Studies*, 2010, vol. 25: 2, sid. 237–256.

FOTO: JAN-OLOF VIKELI

Ola Nylander

är professor i bostadens arkitektur, institutionen för arkitektur, Chalmers, Göteborg.

VÅRA FÖRDOMAR

Segregation är svårt. Jag har själv nyligen gjort en bostadsundersökning i ett typiskt miljonprogramsområde i Göteborg. Ett av alla "utskälda" segregerade områden där alla som inte kan välja bostad hamnar när alla andra valt. Vi intervjuade "nya svenskar" om hur de trivdes i sin bostad.

Under de första besöken var vi rädda. Media hade ju berättat

att det brann bilar, att ungdomar slogs med polisen, med mera. Vi skulle undersöka vad i områdets arkitektur som var haken.

Men vi mötte i stället mer eller mindre nöjda boende som trivdes med bilfria gårdar, det naturnära läget, med grannarna och slakten som fanns nära. Vi hittade inga direkta fel i miljonprogrammet, men en hel del kvaliteter. Även om det fanns

brister, så var husen och lägenheterna mer genomtänkta och betydligt bättre skötta än dem vi mött i tidigare undersökningar av bostäder från 1980-talet.

Ingen av de boende vi träffade led av segregation. Däremot upptäckte vi en hel del fördomar hos oss själva – i vårt synsätt på miljonprogrammet och dess invånare. Det är där förändringen måste börja.

Krönikan:

Varje dags löpning har fokus framåt i tiden, till det stora loppet.

Litteraturen frodas framtids-scenarierna inte minst i form av science fiction. Ibland blir det mer fiction än science. När observerbara trender i samtiden dras ut i tangentens riktning övergår den här typen av texter ofta till effektiv och intressant samhällskritik. Men inte sällan renodlas dystopiska drag i samhällsutvecklingen. Pessimisterna har julafton.

Haruki Murakamis bok *Vad jag pratar om när jag pratar om löpning* är ett annat slags vision. Den handlar om hur en av världens bästa författare, som är en högst medelmåttig maratonlöpare, förbereder sig för att springa ännu ett lopp.

Förberedelserna präglas av optimism och förväntningar om att tidigare resultat skall överträffas, eller i alla fall inte grusas helt. Murakami går noggrant tillväga. Varje dags löpning har fokus framåt i tiden, till det stora loppet. Han är helt inriktad på att inte upprepa tidigare misstag.

När den stora dagen kommer visar det sig dock att han inte når sina ambitioner. Han springer i mål tröttare och på en sämre tid än han tänkt sig.

Trots det ger han inte upp. Det finns en tunn strimma hopp att klamra sig fast vid, att det nästa gång skall stämma bättre. Man förstår att det inte går att hitta en tunnare strimma, och det sunda förnuftet säger något annat. Ändå fortsätter han. Rimligtvis kommer han bara att fortsätta som en allt mer medelmåttig löpare som skriver lysande böcker.

Kraften i ett positivt tänkande hos individer tar sig också kollektiva uttryck.

Enskilda människors okuvliga tro på ett bättre samhälle kan försätta berg när de massmobiliseras. Ibland är det julafton för oss optimister: i skrivande stund har Mubarak lämnat tronen, och fler makt-havare i regionen, med oklar legitimitet, darrar inför de spridningsprocesser för folkliga protester som nu blottläggs.

Europa sitter makthavarna lugna, än så länge, men vi behöver inte gå tillbaka många årtionden för att se hur hotet om massprotester satte hårda restriktioner för vad som var möjligt. Då vågade man inte släppa upp arbetslösheten över tre procent. Tiderna förändras.

Moderna media tycks spela helt olika roller i de här två sammanhangen. I Nordafrika har modern telefoni och internet, trots en hel del störningar, använts för att stödja den stora mobiliseringen av folkmassor. I Europa samlas inte längre de arbetslösa i gathörnen och hotar inte att bli en mobb, utan sitter antingen framför teven eller är uppkopplade mot nätet. Där kan de nära följa utvecklingen i världen, bland annat i Egypten. Vad sänder det för signaler? ■

Joachim Palme

Enskilda människors okuvliga tro på ett bättre samhälle kan försätta berg när de mobiliseras.

FOTO: KAUSA KAX WÄGHALS.

Joachim Palme är VD för Institutet för Framtidsstudier

Virtuella rum

Det sociala livets interaktionsformer har förändrats de senaste decennierna. Vi tillbringar allt mer tid online; kommunicerar i nätverk, söker information, handlar och ägnar oss åt olika nöjen. Gränsen mellan ”verkligt” liv och livet online luckras också upp. Snart lever vi kanske i en Matrix-värld? Sociologen Karin Helmersson Bergmark reflekterar över vad som är socialt och verkligt utifrån chattarens och gamerns perspektiv.

För fyrtio år sedan var jag i den ålder då världen öppnar sig och de stora frågorna ställs: Vad är meningen med livet? Vem är jag? Om man inte var sportfåne, politisk aktivist eller naturnörd öppnade sig oceaner av tid och tomrum för tonårshjärnan. Vi var många som hade tråkigt och därför attackera-

de stadsbiblioteken. Jag minns att jag plöjde John F. Kennedys skrifter, allt av Hermann Hesse och Ernest Hemingway såväl som naturskildringar och Che Guevaras dagbok.

Ungefär samtidigt utvecklades embryot till internet i ett hemligt rum i Pentagon. Från detta första lilla nätverk i en sluten miljö växte det till att omfatta all information och underhållning samt alla kommunikationsmöjligheter och professionella verksamheter som vi finner här i dag.

Introduktionen 1994 av sökmotorn Netscape förenklade användandet med sina grafiska gränssnitt och bidrog starkt till nätets popularitet. Från ungefär 360 miljoner användare i världen år 2000 har det växt till nästan 2 miljarder 2010. Två tredjedelar av EU:s befolkning och nästan alla (92,5 procent) i Sverige är internetanvändare.

Dagens tonåring behöver aldrig ha tråkigt, och för den delen inte vi äldre heller. På tunnelbanan i Stockholm kan man räkna de få som inte sitter och fipplar med sina mobiler i väntan på rätt station. De pinsamma – ibland trevliga – ögonkontakter som förut kunde uppstå finns det få tillfällen till numera. Alla tittar nedåt, på skärmen. Nätverken av vänner blir alltmer virtuella – medlemskap i till exempel Facebook är en självklarhet, inte bara för ungdomar. Ständig uppkoppling och parallella samtidiga kommunikationslinjer är på väg att bli vardagsmat.

I min egen generation tolkas detta ofta som en fara. Gårdagens uttråkade tonåring vände ofta sin frustration till kunskapstörst. Att ha tråkigt, som för oss utgjorde vardagen under uppväxten, är i dag ett undantagstillstånd.

Behöver vi ha tråkigt för att växa? Eller ger de nya digitala rummen möjlighet till livskvaliteter vi tidigare inte ens drömde om? Helt klart har våra möjligheter till sociabilitet och informationsutbyte exploderat. Globalt har nätverk som Facebook dessutom visat sig ha en politisk sprängkraft av oanade mått.

Förkortningarna PIR och MMORPG är förmodligen inte allas egendom, men dina barn vet säkert. PIR står för ”parent in room” och annonserar ett akut uppkommet behov av korrekt språkbruk eller byte av samtalsämne för att undvika problem för chattaren/gamern. MMORPG (massively multiplayer online role playing games) innebar en revolution för dataspelandets villkor och möjligheter.

På några år gick utvecklingen från enkelt pro-

Av Karin Helmersson Bergmark

Karin Helmersson Bergmark är professor vid sociologiska institutionen, Stockholms universitet.

FOTO: IFA/BLID

grammerade digitala spel som Tetris och Pac-man till sådana som omfattade hela världar. Giganten bland spelen – WoW (World of Warcraft) – har med sina fler än 12 miljoner abonnenter rekordet som världens mest populära MMORPG.

Spel som WoW är i princip oändliga; de växer och utvecklas i linje med spelarnas agerande. Även bilden av vem som spelar dataspel förändras. I dag är spelarsamhället lika stort och varierat som "internetvärlden". I likhet med andra teknologiska produkter konstruerades dataspel först av män för en manlig publik. Men numera tar kvinnor större plats både på nätet och i spelvärldar där de kan finna utrymme för att till exempel bryta normer kring "kvinnlighet" och pröva egenskaper som styrka, makt och självständighet.

Dataspel betraktas ofta som en asocial aktivitet som leder till isolerade utövare. Men faktum är att internet och onlinespel som WoW numera snarare utgör sociala sfärer där en grupp (som kan vara mycket stor) eller en individuell spelare deltar i olika äventyr. Möjligheten att (när som helst) interagera med många andra spelare utgör MMORPG-spelens speciella attraktivitet. När spelare rangordnar anledningar till att de spelar sätter många den sociala aspekten först. För att nå framgång krävs samarbete och tillit i interaktion med både personer och objekt, spelare och datorgenererade karaktärer.

MMORPG-världen är oändligt stor, hierarkisk och strukturerad, med sanktioner för regelbrytare och karriärmöjligheter för skickliga spelare. Den speciella attraktionen, jämfört med andra spel, utgörs just av möjligheten att interagera med många andra, samt att allt sker i realtid. Tidigare användes begreppet IRL (in real life) av habituéer för att separera "direkt" interaktion från interaktion via datoriserade media. AFK (away from keyboard), har nu ersatt IRL och utgör i sig en viktig distinktion genom att användare inte längre

vill benämna det "verkliga" livet som något som endast pågår bortom de digitala världarna. För många spelare är spelvärlden en parallell verklighet – det är också så den har problematiserats.

Strax före nyår 2010/2011 slog fyra svenska hjärnforskare larm om konsekvenserna av dagens våldsamma dataspel. Barnens förmåga till empati riskerar att förtvina, menar forskarna som läst studier på området. De våldsamma spelen kan leda till en växande grupp grymma människor med låg impuls kontroll. Har vi hört det förut?

Det är förvisso ledsamt att våldsskildringar uppenbarligen har stort attraktionsvärde för många människor. Det går knappt att slå på teven utan att bevittna närgångna skildringar av våldsutövning. Det är beklagligt att så många föräldrar inte tar åldersgränser på allvar utan låter barnen exponeras för grovt våld på film och via interaktiva spel.

Men gör det oss eller barnen till monster? Vad är det som styr oss – hjärnan och generna, eller kanske snarare våra inlärdas normsystem? Faktum är att vi inte har fler blodiga våldsdåd i dag än för femtio år sedan, nu när de unga lär sig mördatekniker i spel och "häftiga" filmer. Våldsbrottsstatistiken är tämligen stabil i Sverige. Antalet personer som vårdas på grund av våldsincidenter har heller inte ökat sedan introduktionen av dataspelen.

Så hur kan framtiden tänkas se ut? Tröttnar vi att på att springa omkring som avatarer i en pixlad värld, eller kommer våra liv alltmer att levas där? Vilka blir vinnare, vilka förlorar – de strategiskt slipade WoW-spelarna eller de bildade bokslukarna? Det är kanske inte självklart vem som kommer att ha bäst förutsättningar att hantera livet i alla dess dimensioner framöver. Dessa frågor anknyter till hjärnforskarnas oro men även till senare års problemdiskussion om det utbredda bruket av "nya media".

Forskning om dataspel och nätanvändning har fokuserat på riskerna för sociala eller till och med medicinska problem. Diagnosinstrument och begrepp har tämligen lättsinnigt "importerats" från den medicinska alkohol- och narkotikaforskningen till att även gälla nätet och dataspelandet. Mätinstrument som utvecklats för problematisk droganvändning används nu för att till exempel skilja ut de "internetberoende" från andra personer. Frågan är om någon medborgare undgår diagnos framöver. ■

WEBBTIPS

<http://virtualworlds.sociology.su.se>
(om Karin Bergmarks MMORPG-forskning)

SKÅNEN/UPP

Framtidens arbetsrum

FOTO: EVERETT COLLECTION-IBL

Katharine Hepburn och Spencer Tracy i filmen "Desk set", 1957.

Mellan 50 och 80 procent av västvärldens arbetande befolkning arbetar på kontor. De kontorsanställdas fysiska och sociala arbetsmiljö borde därför vara ett högprioriterat ämne. Ett nytt forskningsprojekt tar nu ett helhetsgrepp som även inkluderar kontorets arkitektur och teknikens roll på arbetsplatsen ur ett hälsoperspektiv.

Ordet kontor, från latinets *computatorium*, kan härledas till skrivbord eller räkenskapsrum, föremål med koppling till platsen där skriv- och räknearbete ägt rum.

Inom den moderna kontorsforskningen tillämpas betydligt bredare definitioner som inkluderar fysiska, funktionella, sociala och virtuella aspekter. De fysiska aspekterna tar fasta på kontorets utformning, de funktionella rör arbetets funktionella organisering, de sociala syftar

på arbetets organisation och interaktion mellan grupper och individer på arbetsplatsen, och de virtuella aspekterna fångar teknologin.

I de nordiska länderna finns en lång tradition av internationellt framstående forskning om den psykosociala arbetsmiljöns betydelse för hälsan. Kunskapen är därför god om såväl riskfaktorer för ökad ohälsa som friskfaktorer.

Däremot saknas forskning om arkitekturens påverkan på arbetsmiljön samt kunskap om kopplingen mellan kontorsmiljöns utformning och det sociala spelet. Det senare är troligen nog så viktigt att undersöka.

Sverige och många andra industriländer har en åldrande befolkning, och framtidens arbetskraft kommer sannolikt att vara äldre och löpa större risk för ohälsa än dagens.

Det är dags att ta ett helhets-

grepp på de kontorsanställdas fysiska och sociala arbetsmiljö för att främja ett långt och hälsosamt arbetsliv. Därför har vi startat två nya forskningsprojekt: ett handlar om kontorslandskap, ledarskap och hälsa, ett annat rör framtidens kontor.

Vårt syfte är att undersöka om de psykosociala belastningarna i arbetsmiljön påverkar hälsan olika, beroende på hur kontoret är utformat. Kontorets optimala utformning, med utgångspunkt från arbetslivets utveckling och den framtida arbetskraftens sammansättning, är ett nästan utforskat område som projektet ska djupdyka i. ■

LITTERATURTIPS

Bodin Danielsson, Christina, *The office – an explorative study. Architectural design's impact on health, job satisfaction & well-being*. Stockholm: KTH, 2010.

Lundberg, Ulf, och Cary L. Cooper, *The science of occupational health. Stress, psychobiology, and the new world of work*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2011.

Av Susanna Toivanen och Christina Bodin Danielsson

Susanna Toivanen är forskare vid Centre for Health Equity Studies, Stockholms universitet/Karolinska institutet. Christina Bodin Danielsson är arkitekt och forskare vid Skolan för arkitektur och samhällsbyggnad, KTH, och Stressforskningsinstitutet, Stockholms universitet.

Framtiden som vetenskapligt fält

Av Erik Westholm

Erik Westholm är professor vid institutionen för stad och land, Sveriges lantbruksuniversitet, samt forskningsledare vid Institutet för Framtidsstudier.

Mark för mat, energi och skogsproduktion håller på att bli en bristvara. Konkurrensen hårdnar i världen. Det är angeläget att effektivisera användningen av naturresurser – och att nå internationella överenskommelser på det politiska planet. Det var ett av flera spännande teman vid Stockholm Futures Conference – Our future in the making.

Under Stockholm Futures Conference i november 2010 presenterades framtidsstudier om främst miljö och naturresurser. Betoningen låg på metoder och angreppssätt: Hur kan vi förhålla oss på ett vetenskapligt sätt till framtiden? De sexton föredragen gav en bild av detta vida, ganska spretiga forskningsfält som bara hålls ihop av tidsdimensionen.

Framtiden som forskningsfält reser speciella kunskapsteoretiska frågor. Vi har att göra med ett empiriskt fält som inte existerar. I grunden handlar det, inom både natur- och samhällsvetenskapen, om att kunna generalisera kunskap om förfluten tid in i framtiden.

För samhällsvetaren tillkommer bland annat svårigheten att framtidens samhälle inte kan beskrivas för att det är beroende av beslut som ännu inte är fattade. Framtidsstudien måste därför vara försiktig med att slå fast sanningar. I stället måste den peka på alternativ och möjliga val och ge underlag till handling, inte till passivitet och framtidsrädsla. Framtidsstudien blir ett sätt att förlänga sikten för dagens beslutsfattare.

Här finns en viktig maktaspekt. Den som får gehör för sin bild får också inflytande över

framtiden. Framtidsbilden är med andra ord ett verktyg i kampen mellan olika intressen.

Vid sessionen *Global change of land use* bildade spännvidden mellan olika studier underlag för en fruktbar diskussion. Florian Kraxner från International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA) i Wien gav en överblick över en väntad konkurrens om mark för mat, energi och skogsproduktion i världen. Därtill kommer skogens roll i klimatpolitiken och anspråken som den biologiska mångfalden ställer. En oroande bristsituation närmar sig, och det finns ett stort behov av att effektivisera användningen av naturresurser men också av internationella överenskommelser kring exempelvis styrmedel och fördelning.

Fredrik Hedenius från Fysisk resursteori vid Chalmers visade att vegetarisk kost som ersättning för köttkonsumtionen i världen kan få den globala uppvärmningen att stanna vid två grader celsius. En sådan omläggning skulle få stora effekter på markanvändningen.

Karin Beland Lindahl, Institutet för Framtidsstudier, visade med en intervjubaserad studie hur aktörer inom skogssektorn uppfattar och strategiskt förhåller sig till en ökande konkurrens om marken. Framför allt är det en väntad expansion av bioenergi som ger nya möjligheter men även ökar konkurrensen om råvara till pappers- och massaindustrin.

Adam Pain, slutligen, från institutionen för stad och land, Sveriges lantbruksuniversitet,

tog sin utgångspunkt i lokalsamhället. Med hjälp av egna studier av hushållens ekonomi på landsbygden i bland annat Afghanistan, Bhutan och Vietnam underströk han att försöken att nå globala överenskommelser inom klimat- och naturresurspolitik måste ta sin utgångspunkt i lokala förhållanden. Utan förståelse för det enskilda hushållets överlevnadsstrategi blir man inte framgångsrik. Och dessa strategier är platsspecifika och historiskt betingade.

Varje bidrag i sessionen *Global change of land use* var viktigt för förståelsen av problemet med globala förändringar i markanvändningen. Tillsammans gav de oförenliga beskrivningar och inte en gemensam lösning, men just därför var sessionen trovärdig.

Med framtidsstudier är det ofta så att de ökar kunskapen utan att minska komplexiteten. Man kommer närmare verkligheten så krånglig som den är.

I konferensens slutord satte Jenny Andersson ord på nödvändigheten av framtidsstudier. Framtiden är summan av människors fruktan och hopp inför det som komma skall. Många presentationer hade handlat om hot mot välfärden; om resursknapphet och klimatförändring. Den förväntade knappheten på resurser tyder på att det finns stor risk för konflikter mellan intressen och grupper.

Att vi inte ser hur lösningarna på olika svårigheter ska se ut betyder inte att lösningar inte finns. Historien är full av dystopier som kommit på skam. ■

Stockholm Futures Conference den 18–19 november 2010 arrangerades av Institutet för Framtidsstudier, Centre for Sustainable Communications och Forskningsgruppen för miljöstrategiska studier, KTH.

Upplevda och reella risker

Kvinnor känner sig mer otrygga i offentliga rum än vad män gör, men i praktiken drabbas män i dessa miljöer av våld och hot om våld i dubbelt så hög grad. Kvinnor är offer i tre fjärdedelar av våldsbrotten hemma i bostaden.

Det vanligaste är dock att våld eller hot om våld utövas på arbetet, med kvinnor som offer i 60 procent av fallen. Generellt är män något mer våldsutsatta, allra mest bland 16–24-åringar.

Källa: Statistiska centralbyrån.

Arkitektur mot ökenspridning

Arkitekten Magnus Larsson har en plan för att hejda Saharas framfart – som nu sveper fram med två meter per dag över odlingsbar mark. Han vill bygga en nära 6 000 kilometer lång solid sanddyn från Djibouti i öster till Mauretania i väster.

Sanden ska blandas med bakterien *Bacillus pasteurii* som förmår producera ett cementliknande material. Bakterien har på försök använts för att binda mark i jordbävning-drabbade regioner. Dessutom skulle megadynen kunna erbjuda skugga och en plats för vatten att samlas.

Se mer på nätet: TEDGlobal.com

Framtiden är nu

Ett trettiotal forskare och författare spekulerar i boken *Framtiden är nu. Kultursverige 2040* om vilka utmaningar och miljöer som kan möta oss de närmaste trettio åren. Teknik, utbildning, kultur, jämställdhet, arbete och bebyggelse är några belysta områden.

Skribenterna förutser stora förändringar inom vissa fält och kontinuitet inom andra. Facit eller drömmar? Döm själv!

Framtiden är nu. Kultursverige 2040.
Red.: Tobias Nielsén och Sven Nilsson. 2010
<http://www.volante.se/forlag/bocker/framtiden-ar-nu/>

Barns välfärd i Norden

Dagens diskussion om barn och barns villkor utgår ofta från 1989 års Barnkonvention. I Norden har barn dock haft en viktig plats i det offentliga samtalet under hela 1900-talet.

Boken *Barnen och välfärdspolitiken* ger ett jämförande perspektiv på välfärdens historia i Norden utifrån barn. Vad har nordiskt samarbete inneburit för lagstiftning och praktisk barnpolitik? Hur har ländernas välfärdspolitik utvecklats via samarbete, tävlan och politisk komparation? Vad är nordiskt, vad är nationellt och internationellt i respektive välfärdsmodeller?

Boken bygger på ett samnordiskt forskningsprojekt. Skribenter är Astri Andresen, Ólöf Garðarsdóttir, Monika Janfelt, Cecilia Lindgren, Pirjo Markkola och Ingrid Söderlind.

Barnen och välfärdspolitiken. Nordiska barnkonventioner 1900–2000. Stockholm: Dialogos förlag, 2011.

Framtiden som aldrig blev av

På bloggen: www.paleofuture.com kan du läsa om framtidsscenarioer som aldrig blev verklighet. Tur i vissa fall, nästan synd i andra, kan tyckas.

Har du förnyat din prenumeration?

Framtider kostar bara 100 kr per år!

Har du inte betalat in årets prenumerationsavgift, är detta det sista nummer som kommer i brevlådan.

Enklast förnyar du din prenumeration via din bank på internet. Ange prenumerationsnummer och efternamn i stället för OCR-nummer.

Betalningsmottagare: Institutet för Framtidsstudier

Plusgiro: 70 16 33 - 0 Belopp: 100 SEK

Ny prenumerant?

Gå in på www.framtidsstudier.se, klicka vidare till *Framtider* och fyll i dina uppgifter.

Eller ring oss, tfn 08-402 12 00

Containern har blivit ett av de mest synliga elementen i den västerländska kulturen. Den saknar fysionomi och framstår närmast som ett slags autistisk arkitektur. På ytan syns ingenting – och på insidan kan vad som helst pågå.

I universums iskalla mitt

Av Stefan Jonsson

Stefan Jonsson är lektor i estetik och forskningsledare i kulturteori vid Södertörns högskola, samt kritiker i Dagens Nyheter.

Det globala rummet? Man tänker sig något vidsträckt, överskådligt. Samtidigt påstås det globala rummet krympa. Det går allt fortare att flytta kroppar och föremål – och att flytta information går numera på nolltid. Så förvandlas världen till en by, menade medieteoretikern Marshall McLuhan, som myntade uttrycket ”den globala byn”. Och numera är världen kanske inte ens en by, utan ett rum. En enrummare, alltså? Utan kokvrå, och kanske rent av utan fönster. Låt oss i alla fall pröva tanken.

Men innan jag prövar tanken, ett förbehåll. Det globala rummet är ett sällsamt uttryck. Ingen engelsman skulle tala om ”the global room”, ingen tysk om ”das globale Zimmer”, eller fransman om ”la pièce mondiale”. De skulle säga space, Raum eller espace. De nordiska språken däremot gör rumsbegreppet tånjbart. Allt från myrstackens äggkammare till Vintergatan är rum. Ordets stora omfång gör att dess betydelse tunnast ut, samtidigt som det låter oss se samband mellan till synes oförenliga fenomen. Låt oss alltså pröva tanken: Kan ”det globala” existera som ”rum”? Mätbart och hanterligt?

Det är inte svårt att veta när det uppstod. Från mitten av 1800-talet byggdes museer för att bereda rum åt världen. Brottstycken från olika kulturer samlades in och ordnades i museet till en avbild av universum.

Ett uttryck för samma anda var världsutställningarna, och i än högre grad de populära kolonialutställningarna. Här förminskades världen till ett rum, eller gjordes i alla fall inte större än att den lät sig placeras in i en stadspark. För sin inträdesbiljett fick besökarna göra en jordenruntresa på en dag. Längs promenadstråket låg det globala rummets olika avsnitt och territorier utlagda: föremål, byggnader, växter, djur, ja, även människor, alltsammans ditfraktat för att stärka den europeiska publikens känsla av att världens

rum var deras vardagsrum och ett hus där de var herrar.

När den stora kolonialutställningen i Paris våren 1931 slog upp portarna var detta program genomfört i detalj. På utställningsområdet i Vincenneskogen väntade inget mindre än en världskopia framställd enligt den dåtida vetenskapens strängaste kriterier. Kartan över Vincenneskogens attraktioner var samtidigt en världskarta, där man utan besvär kunde gena från Sudan till Indokina. Utställningen var strukturerad kring påstått autentiska byggnader som fick representera koloniernas levnadssätt. Man menade dåför tiden att arkitekturen utgör en ”kulturens fysionomi”. Sättet att bygga, inreda och dekorera rummet sågs som ett uttryck för kulturen i fråga. Rekonstruktionen fullbordades av att dessa simulerade rum befolkades av riktiga infödingar.

Vilka företeelser ger uttryck för dagens globala rum? Enligt många globaliseringsteoretiker är det globala rummet ett nätverk. Särskilt sociologen Manuel Castells har betonat att dagens samhälle inte främst består av platser, utan av förbindelserna dem emellan. Platserna försvinner naturligtvis inte, men deras utformning och betydelse bestäms ytterst av det nätverk som knyter dem samman med andra platser. Enligt tongivande samhällsteorier är det globala rummet således ett ”nätverk” som kanaliserar ”flöden” – ett ”flödesrum”.

Hur ser ett flödesrum ut? Närmast svaret kommer nog konstnären och teoretikern Allan Sekula. Under 1900-talets sista årtionden ägnade han sig åt att undersöka och dokumentera globaliseringsprocessen. Resultatet av hans efterforskningar var oväntat.

Sekula riktar in sig på modernitetens mest förbisedda och samtidigt mest grundläggande plats: havet. Han kartlägger det kapitalistiska världs-

Containrar som butiker, Accra, Ghana.

handelssystemet – med sina isolerade frihamnar, sin transnationella arbetsstyrka och sin globalt utspridda varvsnäring. I hans arbeten får det globala rummet tyngd, färg, form, mått och konktion. Det är inte längre ett gränslöst flöde av abstrakta värdetransaktioner, utan en konkret värld av å ena sidan havens enorma utsträckning och å andra sidan det ständiga lastandet och lossandet av containerburet gods.

Även dagens kapitalism förflyttar sig alltså i hastigheter som kan mätas i knop. Överallt finns numera likadana frihamnar bestående av likadana jättekranar som tornar upp sig invid likadana staplar av containrar – och dessa containrar har samma avlånga form och abstrakta utseende som en dollarsedel. Mycket talar alltså för att det globala rummet har måtten $12,2 \times 2,7 \times 2,4$ meter, är gjort av plåt och har låsbara dörrar i samma material, låt vara att variationer förekommer.

Vi vet att globaliseringen vore omöjlig utan digitaliseringen av alla värden, men vi har ännu inte förstått att den också förutsätter en genomgripande containerisering, skriver ekonomen Marc Levinson. Man kan rent av påstå att containern är det globala samhällets universella ekvivalent: en

form som anpassar sig till alla varor och gör det möjligt att växla dem mot varandra.

David Simon, skaparen till den legendariska tv-serien *The Wire*, gör mycket riktigt containertrafiken till navet i sin kartläggning av 2000-talets samhälle. Vad som lastas in i eller packas upp ur containrarna i Baltimores hamn är inte bara kriminalgåtan: det är mercedesbilar, knark, vapen, prostituerade och människolik.

Alla de stora samhällsproblemen tycks i sista hand försvinna in i behållarna för att skeppas ut eller glömmas bort. Containerns osynliga inre blir på så vis en förutsättning för att alla samhällets synliga verksamheter ska fungera. Containern binder ihop alla platser, samtidigt som den ger rum åt allt och alla som saknar plats.

Under 2000-talet har Italien med EU:s bistånd bistått Libyen med containrar. Detta för att libysk polis ska förflytta afrikanska flyktingar och migranter på väg till Europa tillbaka till Libyens södra gräns. Flyktingarna får en hård resa genom Sahara i container. Under EU:s toppmöte i Göteborg sommaren 2001 använde svensk polis containrar

för att oskadliggöra aktivister och demonstranter. De stängdes inte in i containrarna, men spärrades in mellan dem. Och längs vägarna i Afrikas storstäder ser man rader av mindre containrar, som fyller funktion av butikslokaler, kiosker och barer. Containern blir en del av stadsbebyggelsen.

Därför är det inte förvånande att många arkitekter använder containerformen, som ibland vigs samman med byggbaracken, för att tillhandahålla billigt boende åt världens unga och fattiga.

Och vad är egentligen de stora köpvaruhus, lagerlokaler och fabriker som i dag fyller infarterna till alla svenska städer? Dessa avlånga, grå byggnader är kanske inget annat än ett slags större containrar på betongfundament, avsedda att ta emot och sända iväg mindre containrar.

Kan vi dra någon slutsats av att containern blivit ett av den västerländska kulturens mest framträdande element. Till skillnad från annan arkitektur saknar containern uttryckskraft. Den saknar fysiologi och framstår som en arkitekturs och formgivningens autism. På ytan syns ingenting av vad som finns eller sker på insidan – och på insidan kan vad som helst äga rum. I *The Wire* ramlar liken av 19 unga

kvinnor från Östeuropa ur containern i Baltimores hamn.

När Harry Martinson var ung arbetade han som eldare på fartyg. I maskinrummet stod han ”i universums iskalla mitt”, som det heter i *Resor utan mål*. Linjerna som knöt samman världen löpte samman i maskinrummet, där eldarens skyffel drev propelleraxeln som flyttade varor mellan världens delar.

Den som i dag vill lokalisera universums iskalla mitt ska peka på containern. Den finns överallt, den flyttas vart som helst, den rymmer vad som helst. Dess rum är globalt. ■

LITTERATURTIPS

(det globala rummet som utställning)

Morton, Patricia A., *Hybrid modernities. Architecture and representation at the 1931 colonial exposition*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2000.

(som nätverk)

Castells, Manuel, *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur*. 3 vol. Göteborg: Daidalos, 1999–2000.

(som container)

Jonsson, Stefan, The ideology of universalism. *New Left Review*, 2010, 163 (May–June), sid. 115–126.

Levinson, Marc, *The box. How the shipping container made the world smaller and the world economy bigger*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2006.

Sekula, Allan, *Fish Story*. Düsseldorf: Richter Verlag, 1995.

Forskarprofilen:

FORSKAR-
PROFILEN

”Sverige har ett unikt andrum på tio–femton år”

Det är omsorgens arbetsdelning som engagerar Marta Szebehely.

– I vår tid förflyttas alltmer av ansvaret för de äldre från det offentliga och till familjen och marknaden. Fördelningen av ansvaret för omsorgen har aldrig varit självklar, den är hela tiden föränderlig.

Marta Szebehely är forskare i socialt arbete, och hon anser att vi måste börja prata om äldreomsorg på samma sätt som vi diskuterar barnomsorg.

– Det anses självklart att barnomsorg är bra för alla inblandade. Barnen behöver lekkamrater och pedagogisk omsorg, föräldrarna behövs på arbetsmark-

naden och det skapar arbetstillfällen.

Men hur påverkar ett ökat familjeansvar för omsorgen om de äldre enskilda kvinnors pensioner och den gemensamma skattebasen i samhället?

– När det offentliga ansvaret dras ner tas ansvaret över av marknaden för människor med höga inkomster, och av familjerna för de med sämre inkomster. Det betyder i praktiken att många kvinnors möjligheter att yrkesarbeta försvåras på grund av deras engagemang i omsorgen av föräldragenerationen, säger Marta Szebehely.

Det handlar också om konsekvenserna för enskilda individer.

– Förändringarna genomförs en och en, men de drabbar individer samlat. Vi behöver diskutera hur en kombination av reformer, till exempel kundval i hemtjänsten och RUT-avdrag, påverkar de äldre, familjerna och de anställda inom omsorgen, understryker Marta Szebehely.

Marta poängterar att Sverige nu har ett unikt andrum på tio–femton år innan fyrtiotalisterna blir 80-åringar. Hur ska vi bäst förbereda oss till dess?

– Detta är en tydlig framtidsfråga! Debatten pågår som bäst, menar Marta Szebehely. ■

FOTO: IF/BILD.

Marta Szebehely är professor i socialt arbete och medverkar i en kommande skrift från SNS om välfärdstjänster. Hon har, i samarbete med Gabrielle Meagher, publicerat rapporten *Private financing of elder care in Sweden. Arguments for and against.* (Arbetsrapport 2010:1/ Institutet för Framtidsstudier)

K-O-M-M-U-N-I-K-A-T-I-O-N

Tema för Framtider nr 2/2011

Ur innehållet:

- Ny teknologi och möteskultur
- Kulturkrockar, finns de?
- Framtidens medielandskap
- Samhällsnormer och samtalsformer – hur ser sambanden ut?
- Hur påverkar sociala media framtidens språkanvändning?
- Kommunikationsproblem mellan börsföretag och finansmarknad

Numret finns hos våra prenumeranter den 30 maj.

Tema rum

Jan Jörnmark om övergivna rum | En framtid utan vräkningar? Lena Eriksson om situationen i dag och i morgon | Vems behov styr egentligen i hemmet? undrar Malin Bergström | Catharina Gabrielsson om det offentliga rummets omvandlingar | Karin Bradley synar begreppet "den hållbara staden" | Jan Amcoff och Thomas Nedomysl följer återvändarna till hembygden | Karin Helmersson Bergmark i det virtuella rummet | Susanna Toivanen och Christina Bodin Danielsson om framtidens kontor | Det globala rummet mäter 12,2 x 2,7 x 2,4 meter, hävdar Stefan Jonsson i *Framtider Essä*

Framtider är en populärvetenskaplig tidskrift från Institutet för Framtidsstudier